

Дорошенко І.В.,

кандидат економічних наук,
докторант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРИЧИНИ Й НАСЛІДКИ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано динаміку ВВП країн Євросоюзу, оцінено й визначено стан його фінансової системи. Особливу увагу приділено дослідженню макроекономічної ситуації країн єврозони. Доведено, що глибока фінансово-економічна криза в Україні зумовлена істотними внутрішніми макроекономічними диспропорціями й високою залежністю економіки від зовнішнього економічного середовища, у тому числі розвитку європейської економіки.

The author analyzes the EU countries GDP, evaluates and defines the financial system condition. Separately researches the European zone countries macroeconomic situation. It is proved that profound economic and financial crisis in Ukraine was caused by the following two factors: deep inner macroeconomic disproportions and essential dependence of Ukraine on outside economic space, including the European economy growth and development.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, фінансова система, світова економіка, Євросоюз, єврозона, ВВП, антикризові заходи, дефіцит бюджету, промислове виробництво, стратегія розвитку.

Характерною особливістю європейських країн є те, що вони мають невеликі територію та чисельність населення порівняно, наприклад, із Росією, США чи багатьма азійськими країнами. Тому для акумулювання зусиль і сприяння підвищенню темпів свого економічного розвитку окремі з них об'єдналися у Європейський Союз, до якого увійшли 27 країн, 16 з яких, крім економічного й політичного об'єднання, використовують ще й єдину валюту — євро, тобто входять до єврозони. Починаючи з 2000 року, економіка Євросоюзу та єврозони стрімко розвивалася й у докризовому 2006-му стала потужною силою у світі. За даними сайту “Європа (портал)” станом на 2006 рік на частку Євросоюзу припадав 21 % світового ВВП, у тому числі на країни єврозони — 14,6 %. Частка ВВП Євросоюзу у світовому ВВП більш як на 1 % перевищила частку США й утримі — частку однієї з провідних країн Азії — Японії¹. У 2008 році частка ВВП Євросоюзу у світовому становила понад 30 %, тобто за два роки збільшилася на 15 %, що свідчило про стрімкий економічний розвиток країн, які до нього входять (табл. 1). Однак світова фінансово-економічна криза завдала економіці цього регіону серйозних втрат.

За останніми статистичними даними у 2009 році світовий ВВП знизився більш як на 6 %. Порівнюючи показники провідних економік світу, можна побачити, що від фінансово-економічної кризи більше постраждали європейські країни, частка ВВП яких у світовому знизилася на 13,3 %, у тому числі Євросоюзу — на 11,9 %. Причому частка ВВП Євросоюзу у 2008 році знизилася до 30 %, у 2009-му — ще

¹ Єврозона: [Електр. ресурс]. — <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0>.

Таблиця 1. Показники економіки провідних країн світу у 2008—2009 роках

Регион/країна	2008			2009			
	ВВП, млрд дол. США	Частка у світовому ВВП, %	Місце у світі	ВВП, млрд дол. США	Частка у світовому ВВП, %	Місце у світі	Темпи росту, %
Світ	60 917,0	100,0	—	57 228,0	—	—	93,9
Європа	22 246,0	36,5	—	19 282,0	33,7	—	86,7
Євросоюз (27)	18 388,0	30,2	—	16 191,0	28,3	—	88,1
США	14 610,0	24,0	1	14 264,0	24,9	1	97,6
Китай	8 086,0	13,3	2	8 789,0	15,4	2	108,7
Японія	4 368,0	7,2	3	4 137,0	7,2	3	94,7

Джерело: складено автором на основі даних: Country Comparison: GDP (purchasing power parity): [Електр. ресурс]. — <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html>; Список європейських стран по ВВП: [Електр. ресурс]. — http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%92%D0%92%D0%9F.

майже на 2 %. Менших втрат зазнала економіка США: падіння ВВП становило 2,4 %, що дало змогу, за умов істотного економічного падіння європейських країн, утримати частку ВВП США у світовому на рівні 24—25 %.

Більше, ніж у США, постраждала економіка Японії: у 2008—2009 роках падіння ВВП становило 5,3 %, а частка у світовому ВВП утримувалася на рівні 7,2 %. Економіка Китаю, незважаючи на світову фінансово-економічну кризу, продовжувала розвиватися, можна сказати, випереджаючими темпами: у 2009 році приріст ВВП становив 8,7 %, а частка ВВП країни у світовому сягнула вже 15 %, тобто зросла на 2,1 % порівняно з 2008 роком, що свідчить про стрімке зростання ролі економіки Китаю у світовій економіці.

Зміцнення економік країн Азії та утримання сталих лідируючих позицій економіки США на тлі падіння й дестабілізації фінансово-економічної системи країн Європи зумовлює втрачання позицій економіки країн Євросоюзу.

Незважаючи на посилення ролі економік азіатських країн, США продовжують відігравати провідну роль у світовому господарстві. За розміром ВВП країна є безумовним лідером і посідає 1-е місце у світі зі значним відривом від Японії та Китаю. ВВП США навіть після кризи у 2008—2009 роках на 70 % перевищував ВВП Японії та на 45 % — Китаю. Тому як тільки у США з'явилися перші ознаки дестабілізації економіки й фінансової системи загалом, набрала швидких обертів іпотечна криза, внаслідок якої збанкрутіло багато фінансових установ, вона відразу почала поширюватися й на інші країни світу.

Щодо причин виникнення фінансово-економічної кризи у США, то більшість учених схиляються до думки, що через погіршення макроекономічної ситуації криза з епіцентру, яким став іпотечний ринок, швидко поширилася на всі сектори економіки².

² *Чугунов В.И., Ахметов Ш.К.* Финансовый кризис в США: причины возникновения, последствия для мировой и российской экономики: [Електр. ресурс]. — <http://sisupr.mrsu.ru/2008-2/pdf/55-Cugunov.pdf>.

Характерним для фінансово-економічної кризи США у 2008 році стало швидке її розростання у глибоку кризу не лише фінансову, а й сфери виробництва, яка почала охоплювати країни всього світу, в тому числі і країни Європи, проте вони відчували її по-різному. Навіть серед країн Європи, Євросоюзу і єврозони є такі, яким удалося вчасно вжити заходів і побороти кризу, є й такі, що були на межі дефолту (наприклад, Ісландія). Незважаючи на це, подолання наслідків фінансово-економічної кризи й визначення шляхів економічного розвитку у країнах Євросоюзу здійснюються зусиллями всіх країн-членів, що значно підвищує ефективність антикризових заходів. Отже, вивчення причин і наслідків світової фінансово-економічної кризи, особливостей її прояву в окремих країнах є надзвичайно актуальним, оскільки дослідження в цьому напрямі дають змогу визначати взаємозалежність економіки та господарства країн і об'єднати й визначати орієнтири їх подальшого розвитку в контексті світової економіки.

Наукові дослідження в області вивчення причин і наслідків світової фінансово-економічної кризи привертають увагу вчених усього світу. Цю тему висвітили у наукових публікаціях Ї. Акуз, Дж.Б. Фостер, Ф. Маглофф, П. Кругман, Дж. Купер, Р. Мохан, У. Мак-Кіббін, Е. Стокел та ін.³ Не залишили її без уваги й російські та українські вчені, зокрема, Ш.К. Ахметов, О.С. Бабанін, О.І. Барановський, Я.В. Белінська, Я.А. Жаліло, Т.В. Подсветова, В.І. Чугунов, Н.М. Шелудько, А.І. Шкляр, група вчених ІЕ РАН під керівництвом професора Л.Б. Вардомського та багато інших учених⁴.

Для прийняття обґрунтованих антикризових програм і заходів, визначення пріоритетів подальшого економічного відродження й розвитку України потрібні науково-обґрунтована оцінка й аналіз макроекономічної ситуації в окремих країнах. Отже, метою статті є оцінка основних макроекономічних показників країн

³ *Cooper G.* The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles, and the Efficient Market Fallacy (Vintage): [Електр. ресурс]. — http://www.amazon.com/Origin-Financial-Crises-Central-Efficient/dp/0307473457/ref=pd_sim_b_5; *Foster J.B., Magdoff F.* The Great Financial Crisis: Causes and Consequences: [Електр. ресурс]. — <http://www.amazon.com/Great-Financial-Crisis-Causes-Consequences/dp/1583671846>; *Krugman P.* The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008: [Електр. ресурс]. — http://www.amazon.com/Return-Depression-Economics-Crisis-2008/dp/0393337804/ref=pd_bxgy_b_text_b; *Mohan R.* Global financial crisis — causes, impact, policy responses and lessons: [Електр. ресурс]. — rbi.org.in/LBSPRESENTATIONApr232009.ppt; *McKibbin W., Stoeckel A.* The Global Financial Crisis: Causes and Consequences: [Електр. ресурс]. — http://www.melbourneinstitute.com/.../McKibbin_Stoeckel_Session_5.pdf; *Акуз У.* The Debate on the International Financial Architecture: Reforming the Reformers: [Електр. ресурс]. — <http://www.twinside.org.sg/crisis.htm>.

⁴ *Барановський О.І.* Предтечі фінансових криз // Фінанси України. — 2009. — № 3. — С. 3—22; *Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я.А. Жаліло.* — К.: НІСД, 2009. — 142 с.; *Мировой финансовый кризис в постсоветских странах: национальные особенности и экономические последствия / Под общ. ред. д-ра экономических наук, проф. Л.Б. Вардомского.* — М.: ИЭ РАН, 2009. — 385 с.; *Подсветова Т.В.* Особенности современного финансово-экономического кризиса: [Електр. ресурс]. — <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/8/Podsvetova/>; *Центральная и Юго-Восточная Европа — 2008: Испытание мировым кризисом / Отв. ред. к.г.н. Н.В. Куликова.* — М.: ИЭ РАН, 2009. — 402 с.; *Чугунов В.И., Ахметов Ш.К.* Знач. праж; *Шелудько Н.М., Шкляр А.І.* Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні та емпіричні аспекти аналізу // Фінанси України. — 2008. — № 11. — С. 11—17; *Шишкін В.О., Абліцова Т.С.* Вплив фінансової кризи США на економіку України: [Електр. ресурс]. — http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc.../ECON_03_2009_Sishkin_Ablitsova.pdf.

еврозони та України, виявлення причин і наслідків фінансово-економічної кризи, визначення специфіки розвитку української економіки та чинників, що викликали кризу у країні.

Наслідки фінансово-економічної кризи є такими: у 2008 році світовий ВВП знизився на 3689 млрд дол. США, або на 6,1 %, хоча і вдалося утримати його на рівні не нижче показників 2004 року, що характеризувався розвитком економік провідних країн світу та світової загалом (табл. 2). Серед країн Євросоюзу найбільше постраждали, зокрема, Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Румунія й Чехія: їхній ВВП знизився нижче рівня 2004 року. В Україні ситуацію теж можна охарактеризувати як критичну, оскільки цього року ВВП становив лише 85,4 % ВВП 2004-го.

У 2009 році економічна криза поширилася майже на всі країни Євросоюзу. Лише країнам, які входять до складу єврозони, а саме Австрії, Бельгії, Люксембургу, Мальті, вдалося зберегти позитивну динаміку економіки, тут відбулося зростання ВВП, хоча темпи були зовсім незначними. У таких країнах єврозони, як Кіпр, Фінляндія і Франція, падіння ВВП було зовсім незначним (менше ніж 1 %), що свідчить про утримання економік цих країн в умовах світової фінансово-економічної кризи. Водночас у таких країнах Євросоюзу, як Латвія, Литва, Польща, Румунія й Чехія, падіння основного макроекономічного показника (в деяких навіть на 20—30 %) свідчить про економічний занепад.

Слід також відзначити, що в окремих країнах єврозони фінансово-економічна криза позначилася більше на фінансовій системі, ніж економіці в цілому: так, у 2009 році у Греції падіння ВВП становило лише 2 %, дефіцит бюджету — 36 млрд дол., або близько 10 % ВВП; в Ірландії на фоні падіння ВВП на 3,5 % дефіцит бюджету становив 29,78 млрд дол., або майже 17 % ВВП; у Франції рівень ВВП майже відповідав рівню 2008 року, а дефіцит бюджету перевищив 200 млрд дол. і становив понад 10 % ВВП (табл. 3).

До країн із кризовим станом фінансової системи можна віднести ще Бельгію, де за умови зростання ВВП спостерігається значний дефіцит бюджету (майже 7 % ВВП), Іспанію (8,5 % ВВП), Італію (понад 6 % ВВП). Проблеми фінансових систем цих країн істотно позначилися на валюті єврозони — зниження курсу євро набрало швидких темпів навесні 2010 року й нині залишається нестабільним.

Зазначимо, що відповідно до Маастрихтської угоди рівень дефіциту бюджету країни не повинен перевищувати 3 % ВВП, лише тоді стан її фінансової системи можна вважати задовільним. Загрозою для фінансової стабільності єврозони є фінансові системи таких держав, як Австрія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Словаччина і Словенія (дефіцит їхніх бюджетів коливається на рівні 4—5 %). Таким чином, подальше проникнення кризи в ці країни призведе до неминучого загострення фінансової кризи у євзоні й поставить питання про доцільність існування економічного їх об'єднання та спільної валюти.

З огляду на значну диференціацію стану бюджетів країн Євросоюзу в цілому та єврозони зокрема, доцільно оцінити їхню фінансову систему за такою шкалою:

Таблиця 2. Динаміка ВВП і рейтинг країн Євросоюзу та України

Регион/країна	Докризовий період (2004 рік)		Пік кризи (2008 рік)		Післякризовий період (2009 рік)	
	ВВП, млрд дол. США	Місце у світі	ВВП, млрд дол. США	Місце у світі	ВВП, млрд дол. США	Місце у світі
Світ	55 938,0	—	60 917,0	—	57 228,0	—
Європа	—	—	22 246,0	—	19 282,0	—
Євросоюз	12 020,0	—	18 388,0	—	16 191,0	—
Австрія	261,1	33	313,9	34	323,1	37
Бельгія	322,6	27	375,6	28	381,0	31
Болгарія	62,0	64	50,0	66	45,0	74
Великобританія	1 832,5	6	2 176,3	7	2 149,0	6
Греція	243,1	36	347,9	32	341,0	34
Данія	172,6	45	202,8	49	198,6	53
Естонія	19,0	101	27,0	104	25,0	91
Ірландія	161,0	48	183,3	54	176,9	57
Іспанія	1 046,2	11	1 456,1	12	1 368,0	13
Італія	1 621,4	8	1 840,9	10	1 760,0	11
Кіпр	17,8	н/д	23,7	95	23,0	116
Латвія	28,0	89	34,0	92	24,0	81
Литва	45,0	71	47,0	80	36,0	75
Люксембург	30,9	87	37,8	93	38,3	98
Мальта	7,6	131	9,3	144	9,8	149
Нідерланди	520,9	18	671,7	20	654,9	20
Німеччина	2 325,8	5	2 910,0	5	2 811,0	5
Польща	500,0	22	528,0	21	423,0	21
Португалія	205,5	40	232,3	43	233,4	50
Румунія	182,0	43	200,0	39	161,0	42
Словацьчина	78,0	58	95,0	58	88,0	59
Словенія	41,5	73	55,0	82	50,0	69
Угорщина	167,5	46	196,0	51	184,9	54
Фінляндія	155,5	51	184,1	52	182,6	55
Франція	1 744,4	7	2 112,4	8	2 110,0	9
Чехія	197,0	41	216,0	40	190,0	40
Швеція	265,0	31	336,6	31	333,5	35
Україна	248,8	29	344,7	34	294,6	32

Джерело: розроблено автором на основі даних Світового банку: Country Comparison: GDP (purchasing power parity): [Електр. ресурс]. — <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html>; Список європейських стран по ВВП: [Електр. ресурс]. — <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81>

- дефіцит бюджету менше ніж 3 % ВВП — стан задовільний;
- дефіцит бюджету на рівні 3,1—5 % ВВП — критичний;
- дефіцит бюджету на рівні 5,1—10 % ВВП — кризовий;
- дефіцит бюджету на рівні понад 10 % ВВП — стан глибокої кризи.

Виходячи з даних табл. 3, задовільним можна вважати стан фінансових систем таких країн, як Болгарія, Данія, Польща, Угорщина, дефіцит бюджетів яких не перевищує 3 % ВВП (усі вони входять до Євросоюзу, але не є членами євросони).

за показником ВВП у світі

Темп росту (падіння) 2009 рік до 2004-го, %	Темп росту (падіння) 2009 рік до 2008-го, %	Прогноз ВВП на 2010 рік, млрд дол. США	Прогноз ВВП на 2011 рік, млрд дол. США	Прогноз на 2011 рік до прогнозу на 2010-й, %
102,3	93,9	77 263,9	82 749,2	107,1
—	86,7	—	—	—
134,7	88,1	—	—	—
123,7	102,9	356,1	371,8	104,4
118,1	101,4	419,3	437,6	104,4
72,6	90,0	106,3	115,0	108,2
117,3	98,7	2 147,5	2 196,9	102,3
140,3	98,0	380,4	401,9	105,7
115,1	97,9	215,2	220,0	102,2
131,6	92,6	33,6	36,0	107,1
109,9	96,5	214,2	227,6	106,3
130,8	93,9	1 525,3	1 612,9	105,7
108,5	95,6	1 912,4	1 972,4	103,1
129,0	99,2	43,0	45,7	106,3
85,7	70,6	43,9	45,4	103,4
80,0	76,6	74,8	80,4	107,5
124,2	101,5	42,6	45,0	105,6
129,4	105,7	23,7	24,7	104,2
125,7	97,5	716,7	747,7	104,3
120,9	96,6	2 864,8	2 947,1	102,9
84,6	80,1	754,3	807,4	107,0
113,6	100,5	256,0	267,4	104,5
88,5	80,5	301,8	325,2	107,8
112,8	92,6	139,2	150,1	107,8
120,5	90,9	65,1	69,4	106,6
110,4	94,3	218,6	231,4	105,9
117,4	99,2	201,5	209,9	104,2
121,0	99,9	2 053,3	2 094,4	102,0
96,4	88,0	299,4	318,3	106,3
125,8	99,1	377,5	397,4	105,3
118,4	85,4	385,5	411,6	106,8

%D0%BE%D0%BA_%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%92%D0%92%D0%9F.

Найбільше від фінансово-економічної кризи постраждали пострадянські країни, що входять до складу ЄС, передусім Литва й Латвія, дещо менше — Естонія. У Прибалтійських країнах унаслідок кризи відбувся значний економічний спад: у 2009 році падіння ВВП порівняно із 2008-м у Латвії та Литві становило відповідно 25 % і 30 %, Естонії — близько 8 %. Щодо дефіциту бюджету, то в Естонії він дорівнював 3,1 % ВВП, що свідчить про наближення фінансової системи до критичного стану, у Латвії та Литві — відповідно 8,2 % і 6,4 % ВВП. Отже, їхні

Таблиця 3. Стан бюджетів країн Євросоюзу у 2009 році

Країна	ВВП, млрд дол. США	Дефіцит бюджету, млрд дол. США	Рівень дефіциту бюджету щодо ВВП, %	Стан фінансової системи
Австрія	323,1	13,2	4,1	критичний
Бельгія	381,0	26,0	6,8	кризовий
Болгарія	90,5	0,5	0,6	задовільний
Великобританія	2 149,0	312,1	14,5	глибокої кризи
Греція	341,0	36,5	10,7	глибокої кризи
Данія	198,6	0,2	0,1	задовільний
Естонія	24,4	0,75	3,1	близький до критичного
Ірландія	176,9	29,8	16,8	глибокої кризи
Іспанія	1 368,0	115,9	8,5	кризовий
Італія	1 760,0	107,9	6,1	кризовий
Кіпр	23,0	1,0	4,5	критичний
Латвія	32,4	2,6	8,2	кризовий
Литва	54,8	3,5	6,4	кризовий
Люксембург	38,3	1,9	5,0	критичний
Мальта	9,8	0,4	4,4	критичний
Нідерланди	654,9	37,1	5,7	кризовий
Німеччина	2 811,0	142,0	5,1	кризовий
Польща	690,1	9,7	1,4	задовільний
Португалія	233,4	14,9	6,4	кризовий
Румунія	255,4	10,7	4,2	критичний
Словаччина	115,7	5,6	4,8	критичний
Словенія	55,8	2,9	5,3	кризовий
Угорщина	184,9	0,7	0,4	задовільний
Фінляндія	182,6	6,9	3,8	критичний
Франція	2 110,0	216,0	10,2	глибокої кризи
Чехія	256,6	8,9	3,5	критичний
Швеція	333,5	14,5	4,3	критичний
Україна*	116,0	7,6	6,5	кризовий

* Дані щодо консолідованого бюджету, який планувався (Country Comparison: GDP (purchasing power parity): [Електр. ресурс]. — <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html>).

Джерело: розроблено автором на основі даних The World Factbook: Country Comparison: GDP (purchasing power parity): [Електр. ресурс]. — <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html>; Список європейських країн по ВВП: [Електр. ресурс]. — http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%92%D0%92%D0%9F.

фінансові системи зазнали кризи, і подальше її загострення загрожує економічною небезпекою. На цьому тлі відбулося зростання безробіття, істотне падіння реальних доходів населення і зниження його купівельної спроможності, падіння рівня життя тощо. Незадовільні державні антикризові заходи призвели до соціальної напруженості в суспільстві, загострення політичних протиріч.

Подібна до Прибалтійських країн ситуація склалася і в Україні. За даними Міністерства фінансів у 2009 році обсяг експорту фактично скоротився на 31,4 млрд

дол. США, що менше від прогнозованого на 3,2 млрд дол. З огляду на високий ступінь її залежності від багатьох держав Європи, які є основними споживачами українського експорту, зазначимо, що у 2008 році індекс промислового виробництва у країні становив 94,8 %, у 2009-му знизився до 78,1 %⁵, тобто відбулося поглиблення виробничої кризи. Найбільше падіння промислового виробництва відбулося у виробництві неметалевої мінеральної продукції — майже на 40 %, у металургійному виробництві — на 26,7 %, у переробній — на 26,5 % і добувній промисловості — майже на 25 %, тобто основних експортоорієнтованих галузях. Водночас падіння ВВП у 2009 році становило 12,7 %. Це свідчить про високий рівень залежності вітчизняної економіки від зовнішнього економічного середовища, переважно європейських країн, і спричиняє більш глибоке проникнення кризи, оскільки поряд із внутрішніми істотними макроекономічними диспропорціями справили значний вплив їхні фінансово-економічні проблеми.

Крім того, однією з причин падіння української економіки у 2009 році стала непрацююча банківська система і скорочення обсягів кредитування економіки на 10,7 млрд грн порівняно з 2008 роком, тоді як у попередні три роки приріст кредитів у економіку в середньому становив 197 млрд грн. Таким чином, стан фінансової системи нашої країни теж можна оцінити як кризовий. За даними Міністерства фінансів доходи держбюджету у 2009 році становили 225 319,9 млн грн, тоді як видатки — 242 356 млн, дефіцит бюджету — майже 20 млрд грн.

Слід зазначити, що більшість країн Європи постраждали від глобальної фінансово-економічної кризи більше, ніж багато країн з економікою, що розвивається. Це можна пояснити двома обставинами:

— глибокою інтеграцією країн Євросоюзу та інших європейських країн у сфері торгівлі, інвестицій і ринку праці із Західною Європою, яку охопила криза навіть більш глибока, ніж у США;

— високою вразливістю економіки країн Європи до зовнішніх загроз через макроекономічні диспропорції, до яких призвела необачна економічна політика східноєвропейських урядів у роки економічного буму⁶.

Економіка країн Євросоюзу почала виходити з кризи вже у III кварталі 2009 року (раніше від прогнозованих термінів), хоча темпи відновлення є низькими. Економіка країн євросони також зросла у цей період — на 0,4 %, країн ЄС — на 0,2 % порівняно з попереднім кварталом. У цей же період удалося вийти з рецесії Австрії, Бельгії, Італії, Литви, Нідерландам і Чехії, поки не змогли зробити це Великобританія, Греція, Естонія, Іспанія, Румунія й Угорщина⁷.

⁵ Індекси промислової продукції: [Електр. ресурс]. — http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prgm_ric/prgm_ric_u/ipv2006_u.html.

⁶ Мировой финансовый кризис в постсоветских странах: национальные особенности и экономические последствия / Под общ. ред. д-ра экономических наук, проф. Л.Б. Вардомского. — М.: ИЭ РАН, 2009. — 385 с.

⁷ ЕС и еврозона вышли из рецессии: [Електр. ресурс]. — <http://www.lenta.ru/news/2009/11/13/recession/>

За прогнозами у 2010—2011 роках економічне зростання у Євросоюзі становитиме 0,7 % і 1,6 % відповідно⁸. Водночас Європейський центробанк у вересні нинішнього року переглянув прогноз росту реального ВВП у бік збільшення (порівняно з макроекономічними оцінками червня 2010-го): згідно з останніми даними у 2010 році економіка європейських країн має зрости на 1,6 %. Перешкодами для подальшого економічного розвитку будуть, як і раніше, слабка фінансова система, збільшення дефіциту бюджету, зовнішніх боргів, безробіття, що, у свою чергу, стримуватиме економічне зростання.

Що стосується економіки України, то її вихід з рецесії порівняно з країнами Євросоюзу розпочався кварталом раніше, тобто у II кварталі 2009 року, коли приріст ВВП порівняно з I кварталом становив 13,6 % (табл. 4). У III кварталі 2009-го позитивна тенденція посилилася, приріст ВВП збільшився на 17,6 % порівняно з II кварталом. І хоча пік економічної кризи припав на кінець 2008 — початок 2009 року, він був таким сильним, що подальші поліпшення не змогли перекрити загальну негативну тенденцію: падіння ВВП у I кварталі 2009 року на 22,3 % зумовило зниження ВВП у 2009 році порівняно з 2008-м. Незважаючи на істотний приріст ВВП у II і III кварталах 2009 року, його розмір був на 10 % меншим, ніж за аналогічний період 2008-го, і лише у IV кварталі 2009 року ВВП на 7,2 % перевищив ВВП аналогічного періоду 2008 року.

Таблиця 4. Динаміка ВВП України за кварталами у 2008—2010 роках

Період	ВВП, млн грн	Темп росту до попереднього періоду, %	Темп росту до відповідного періоду попереднього року, %
2008 рік	948 056	102,3	102,3
I квартал	191 459	89,1	137,3
II квартал	236 033	123,3	141,4
III квартал	276 451	117,1	138,5
IV квартал	244 113	88,3	113,6
2009 рік	914 720	96,5	96,5
I квартал	188 037	77,0	98,2
II квартал	213 690	113,6	90,5
III квартал	251 263	117,6	90,9
IV квартал	261 730	104,2	107,2
2010 рік			
I квартал	218 125	83,3	116,0
II квартал	262 365	120,3	122,8

Джерело: складено автором за даними Держкомстату України (www.ukrstat.gov.ua).

За попередніми статистичними даними у I кварталі 2010 року хоча й відбулося падіння ВВП порівняно з IV кварталом 2009-го на 16,7 %, порівняно з відповідним періодом 2009 року ВВП зріс на 16 %. Вражаючими є темпи зростання ВВП в Україні у II кварталі 2010 року порівняно з аналогічним періодом

⁸ Годовой обзор: экономика ЕС с трудом восстанавливается: [Електр. ресурс]. — <http://russian.cri.cn/841/2009/12/30/1s320003.htm>.

2009-го та I кварталом 2010 року: приріст становив 22,8 % і 20,3 % відповідно. Утім, показники розвитку вітчизняної економіки ще не вийшли на докризовий рівень, хоча й наблизилися до нього. Навіть за умов їх досягнення розвиток економіки порівняно з іншими країнами Європи поки залишатиметься на досить низькому рівні.

Наведені результати економічного відновлення свідчать про дієвість застосованих урядом України антикризових заходів, проте ефективність їх може в подальшому знижуватися, оскільки вони розроблені й реалізовані з урахуванням короткострокової перспективи, спрямовані на недопущення подальшого загострення кризової ситуації та не враховують майбутніх орієнтирів економічного розвитку країни. Світова фінансово-економічна криза показала слабкість вітчизняної економічної та промислової політики. Сировинно орієнтована модель розвитку, внаслідок якої відбувається неефективне використання природно-ресурсного та економічного потенціалу держави, виявила свою нежиттєздатність у нових післякризових умовах. Отже, для України криза стала не лише проблемою, а і стимулом для подальшого розвитку й перегляду економічної моделі господарювання.

Фінансово-економічна криза хоча й охопила всі країни світу, але відобразилася по-різному: в деяких країнах спричинила падіння економіки, в інших призвела лише до зниження темпів розвитку. До останніх належать окремі країни еврозони, зокрема, Австрія, Бельгія, Люксембург, Мальта, усі інші зазнали серйозних фінансово-економічних проблем, передусім Греція, Португалія, Іспанія, Італія, Ірландія, навіть Німеччина і Франція.

На нашу думку, подолання наслідків фінансово-економічної кризи має здійснюватися за умов інтеграції країн світу, міжнародної координації заходів щодо попередження ризиків і поширення кризи, гармонізації заходів із підтримки й розвитку банківського сектору, зміцнення фінансової системи.

Євросоюз уже вжив низку кардинальних заходів щодо оздоровлення фінансово-економічної системи — йдеться про нову систему фінансового контролю, націлену на забезпечення стабілізації європейського фінансового ринку, посилення передбачення систематичних фінансових ризиків і контролю трансграничних фінансових структур. Усі підготовчі заходи й законодавчі процедури планується завершити вже 2010 року та найближчим часом запровадити нову систему фінансового контролю⁹.

Зазначимо також, що взаємозалежність і взаємовразливість економік країн перешкоджатиме економічно розвинутим країнам і країнам зі стійким економічним зростом розвиватися й реалізовувати повною мірою природно-економічний потенціал без надання ними належної підтримки економічно слабким країнам. Лише акумулювання зусиль і допомога в подоланні негативних наслідків кризи державам, які опинилися в найгіршому фінансово-економічному становищі, з боку

⁹ Годовой обзор: экономика ЕС с трудом восстанавливается: [Електр. ресурс]. — <http://russian.cri.cn/841/2009/12/30/1s320003.htm>.

міжнародних організацій та об'єднань сприятиме поступовому розвитку економіки як окремих країн, так і світової загалом. Оскільки можливості Міжнародного валютного фонду і Світового банку є обмеженими, однією з пропозицій щодо розв'язання цього складного завдання є створення “фонду вразливості” для економічно слабких країн, формування якого здійснюватиметься за рахунок внесків багатих країн, які, визначаючи плани стимулювання власної економіки, мають додатково планувати 0,7 % свого бюджету для цього фонду¹⁰.

Потрібно зауважити, що фінансово-економічна криза в Україні має свою специфіку. Фахівці в галузі економіки та фінансів довгий час не наважувалися прогнозувати проникнення кризи в державу, оскільки її економіка не має сильної залежності від світового фондового ринку, що взяв на себе перший і основний удар кризи, як європейські країни. Фінансово-економічна криза в нашій країні спричинена в основному внутрішніми макроекономічними суперечностями, а глибина її проникнення посилилася високим рівнем залежності національної економіки від зовнішнього економічного середовища. Не останнім чинником стала й політична криза.

На сьогодні країні потрібні комплексна антикризова програма і стратегія подальшого економічного зростання. Український уряд вживав окремих, іноді неузгоджених заходів. Кабінет Міністрів розробив і направив до Верховної Ради понад 160 законопроектів, які мали антикризовий характер¹¹. Антикризові заходи стосувалися посилення фінансово-бюджетної дисципліни, фінансової стабілізації, врегулювання валютних відносин, заходів з макроекономічного врегулювання, підтримки соціальної сфери. Проте всі вони були спрямовані переважно на недопущення подальшого розвитку кризової ситуації та підтримку хиткої макроекономічної стабільності. Водночас немає головного — обґрунтованої стратегії розвитку національної економіки у нових післякризових умовах, яка щонайменше має бути розрахована на середньотермінову перспективу й базуватися на інноваційній моделі.

Вивчення генезу світової фінансово-економічної кризи та її проявів залишається актуальним для України. З метою подолання кризи й виходу на новий рівень розвитку національної економіки потрібна така стратегія, яка б відповідала інноваційно-інвестиційній моделі розбудови економіки. Починати треба з розвитку високотехнологічних виробництв і виходу на світовий ринок не з сировинними ресурсами, а з високоякісною конкурентоспроможною продукцією. Державні програми і стратегії мають сприяти диверсифікації економіки саме в напрямі надання їй сучаснішої структури, економіки, заснованої на інноваціях.

¹⁰ Подсветова Т.В. Зазнач. праця.

¹¹ Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2009. — 142 с.